

№: 6/2017

Säg Martin, hur har du det med politiken?

NIELS STÖBER

Om författaren

Niels Stöber är statsvetare, utredare på tyska arbetarrörelsens stiftelse Friedrich-Ebert-Stiftung i Stockholm och Tysklands-kännare.

Katalys argument

Katalys argument är en serie korta analyser och argumentsamlingar i aktuella ämnen. Fokus är på ekonomi, välfärd, fördelning, arbetsliv och politik. Syftet är att ge snabba men välgrundade faktaunderlag för att du själv ska kunna ta ställning och argumentera.

Sammanfattning

- I september 2017 väljs den tyska förbundsdagen. Diskussionerna om valet har länge handlat om med hur stor marginal Angela Merkels Kristdemokraterna (CDU) kommer att vinna valet och med vem hon kan och vill bilda en regering.
- Men situationen har förändrats. Det högerpopulistiska partiet Alternative für Deutschland (AfD) har seglat upp som en utmanare och Socialdemokraterna (SPD) har lyckats vända en nedåtgående trend genom att utnämna Martin Schulz till kanslerskandidat.
- Även om SPD inte har presenterat sitt valprogram så står Schulz för en annan sorts retorik och en viss autenticitet som många väljare verkar ha saknat hos SPD. Han är populär och verkar kunna utmana både CDU och AfD i det kommande valet.
- Utvecklingen i Tyskland, exempelvis på arbetsmarknaden, visar på ett stort behov av politiska lösningar från vänster. Samtidigt behöver mitten-vänstern hitta en retorik som återigen skapar förtroende och tillit till socialdemokratin.

Martin Schulz har lyckats lyfta de tyska Socialdemokraterna till en stark utmanare till förbundskansler Angela Merkel. Men liksom vetenskapsmannen i Goethes *Faust* måste han nu bekänna färg och förtydliga det politiska budskapet: Vad ska Socialdemokraterna stå för?

Profilera er – nu!

Precis som många andra socialdemokratiska partier i Europa har de tyska Socialdemokraterna (SPD) fått vänja sig vid ett lägre väljarstöd än det man haft under stora delar av efterkrigstiden. I valet till Förbundsdagen 2005 nådde SPD 34,2 procent, sedan dess har det gått sämre. I det senaste valet till den tyska Förbundsdagen, 2013, nådde SPD 25,7 procent. Kristdemokraterna (CDU) och nuvarande förbundskansler Angela Merkel vann valet övertygande, med 41,5 procent av rösterna.

Nästa val till Förbundsdagen äger rum den 24 september 2017. De senaste åren har diskussionerna om valet framförallt handlat om med hur stor marginal Angela Merkels CDU kommer vinna valet och med vem hon kan och vill bilda en regering. Men nu har situationen förändrats. SPD har fått ett märkbart lyft i opinionen och har stundtals varit nästan lika stora som CDU.

Nu har SPD inte presenterat något valprogram eller genomfört en oerhört populär reform (det har man gjort tidigare utan några som helst effekter på opinionen). Det som har hänt är att Sigmar Gabriel i slutet av januari avgått som partiledare och därmed kanslerskandidat. Till efterträdare valdes den före detta presidenten för EU-parlamentet, Martin Schulz. Schulz har verkat som politiker i Bryssel i många år men saknar erfarenhet från förbunds- eller regeringspolitiken i Tyskland. Det har visat sig vara en taktiskt smart väg att gå för SPD.

Men opinionsmedvind kommer sannolikt inte att räcka hela vägen. SPD bör följa upp opinionens mottagande av Schulz med ett tydligt vänsterorienterat program som fokuserar på jämlikhet och omfördelning. Bara genom en sådan politik kan mitten-vänsterpartierna i Tyskland återigen etablera sig som regeringsalternativ och stoppa högerpopulisternas framgångar. För att förstå varför behövs dock en rekapitulering av de senaste årens politiska utveckling i Tyskland.

Ett tomrum och högerpopulisternas frammarsch

SPD förlorade positionen som största parti i valet 2005 till största delen på grund av den i partiets his-

toria mest opopulära reformen: Den så kallade "Hartz IV". Hartz-reformerna är en rad arbetsmarknadsreformer som kom ur en kommission tillsatt under SPD-förbundskanslern Gerhard Schröder 2002. Kommissionen döptes efter dess ordförande, Peter Hartz, personaldirektör på Volkswagen och nära vän till Schröder. Hartz IV sammanfogade socialbidraget med arbetslöshetsförsäkringen till en ersättning på socialbidragsnivå och mötte stort motstånd redan vid sitt införande. Den tyska fackföreningsrörelsen bröt öppet med SPD och både partitoppar och medlemmar lämnade partiet för att sedan medverka i att etablera det nya vänsterpartiet Die Linke. Mellan valen 2005 och 2013 förlorade SPD drygt 9 procent av väljarstödet medan Die Linke lyckades etablera sig i Förbundsdagen.

SPD fick efter Hartz IV ett enormt trovärdighetsproblem. Medan 52 procent av väljarna 2002 ansåg att SPD stod för en politik för jämlikhet hade den andelen sjunkit till 45 procent 2005 och sjunkit ytterligare något till 43 procent 2013. Samtidigt tappade SPD en stor andel arbetarväljare till Die Linke. Även om tappet till Die Linke framförallt speglar SPD:s problem att mobilisera större grupper i samhället och att profilera sig som ett trovärdigt alternativ till CDU, kan den här utvecklingen ses som ett skifte i det partipolitiska landskapet i Tyskland.

Bortsett från den liberalkonservativa koalitionen mellan CDU och liberalerna i FDP mellan 2009 och 2013 har Tyskland styrts av så kallade stora koalitioner sedan 2005. Det vill säga, de två största partierna CDU och SPD regerar tillsammans. Stora koalitioner med CDU har sedan 2005 blivit den enda möjligheten för SPD att medverka i en förbundsregering. Även om minoritetsregeringar aldrig har etablerats i Tyskland, har en stor koalition bara stiftats en enda gång innan 2005. Alternativet till vänster, alltså en rödgrön koalition med De Gröna (Bündnis 90/Die Grünen) och Die Linke, förkastades både 2005 och 2013. Samtidigt åkte liberalerna i FDP ut ur Förbundsdagen efter valet 2013. Trots detta lyckades SPD inte komma överens med De Gröna och Die Linke om en regering grundad på den mitten-vänstermajoritet som har funnits i förbundsdagen sedan 2013. I stället valde man en koalitionsregering med det nu enda borgerliga partiet CDU.

Storkoalitionen innebar en fortsatt utsuddning av de politiska skillnaderna mellan SPD och CDU.

"Opinionsmedvind kommer sannolikt inte att räcka hela vägen."

Koalitionen blev sinnebilden av ett politiskt etablissemang där valet mellan socialdemokrater och kristdemokrater blev närmast meningslöst. Det, tillsammans med att liberala FDP ramlade ur Förbundsdagen, skapade ett politiskt tomrum. Kritik mot regeringens politik i eurokrisen upphörde. Dessutom grodde ett växande missnöje höger om CDU, som ansågs blivit socialdemokratiserade. Allt detta ledde till att ett nytt parti grundades och etablerades relativt snabbt: Alternative für Deutschland (AfD).

AfD var till en början ett euroskeptiskt parti som framförallt lockade många nyliberaler från FDP. Partiet kritiserade både den liberalkonservativa och den svartröda regeringen för att vara för tolerant gentemot de sydeuropeiska länder som hade drabbats hårdast av den europeiska finanskrisen. Men partiet var splittrat redan från början. Medan den nyliberala falangen framstod som starkast i partiets tidiga år formerade sig en alltmer högerpopulistisk och extrem grupp som hade sina förebilder i bland annat franska Nationella Fronten. Både liberaliseringen eller "socialdemokratiseringen" av CDU under Merkel och den politiska likriktningen mellan SPD och CDU ansågs vara farliga för Tysklands konservativa värderingar. AfD vände sig även mot en liberalare inställning till jämställdhet och en ur AfD:s perspektiv katastrofal flyktingmigration till Tyskland.

Under 2014 lyckades den högerextrema falangen inom AfD ta över partiledningen vilket ledde till att nyliberalerna lämnade partiet. Sedan dess liknar AfD mer Nationella Fronten och Sverigedemokraterna, snarare än ett traditionellt nyliberalt eller skattekritiskt parti. Och liksom Nationella Fronten och Sverigedemokraterna lyckas AfD locka väljare både från höger och vänster. Medan man i valet 2013 hamnade under 5 procentspärren till Förbundsdagen, kunde partiet etablera sig i de senaste delstatsvalen i Thüringen (10,6 procent), Sachsen-Anhalt (24,3 procent), Rheinland-Pfalz (12,6 procent), Baden-Württemberg (15,1 procent), Mecklenburg-Vorpommern (20,8 procent) och Berlin (14,2 procent). AfD lockade väljare från CDU, Die Linke och SPD och både bland arbetare, tjänstemän och arbetslösa. Men vad säger det om SPD och vilka vägar bort från ett växande AfD finns det i dag?

En förlorad profil

Framförallt bland arbetare och i de nya delstaterna i östra Tyskland verkar det finnas en enorm efterfrågan på en politik som sätter ojämlikhet, fattigdom och omfördelning på kartan. Även om AfD:s framgångar till

"Storkoalitionen innebar en fortsatt utsuddning av de politiska skillnaderna mellan SPD och CDU."

stor del bygger på mobilisering kring invandringskritik och -fientlighet är partiets väljarkår till en nämnvärd del traditionellt vänsterorienterad. I nästan alla delstatsval sedan 2013 har "social rättvisa" varit den näst viktigaste frågan för AfD-väljare i deras valbeslut ("Flyktingar" är den viktigaste). Detta gäller framförallt i öst där frågan har varit nästan lika viktig som flyktingpolitiken. Ojämlikheten mellan öst och väst i Tyskland är fortfarande skrikande. Även om den lagstiftade minimilönen kan fungera som ett skydd mot alltför låga löner har den ekonomiska tillväxten inte lett till en större lyft av arbetar- eller för den delen medelklassen. Här har en svag socialdemokrati och den stora koalitionen som norm – i stället för en mitten-vänster regering – skapat ett utrymme som AfD har lyckats fylla med en rasistisk och anti-demokratisk diskurs.

SPD har haft svårt att profilera sig i den stora koalitionen. Partiet har visserligen fått gehör för stora delar av sin politik som kan beskrivas som progressiv (minimilönen till exempel). Men dessa framgångar inom den stora koalitionen har inte lett till positiva tendenser i opinionen, tvärtom. Mellan valet 2013 och början av 2017 dalade partiet ner till 20 procent. Även CDU kämpar med väljarstödet som har minskat med drygt sju procentenheter sedan 2013. Det finns naturligtvis tydliga skillnader i den politik som SPD respektive CDU representerar men utåt speglar den stora koalitionen ett politiskt etablissemang som därmed omöjliggör ett val mellan två ideologiska och visionära alternativ (även om den producerat viss progressiv politik).

Samtidigt har socialdemokratin en nyckelroll i politikens och den politiska diskursens utveckling. Även om partiet dels har skapat ett utrymme för högerpopulismen att växa i, så är det också SPD som kan fylla det utrymmet igen. Vad som krävs är en tydlig markering, en profilering som utmanar CDU och återigen skapar en skarp och progressiv vision för samhället. De tyska väljarna måste kunna skilja tydliga ideologiska och politiska alternativ åt när de röstar i september 2017.

"Sankt Martin"?

Är alltså valet av Martin Schulz som partiledare och kanslerskandidat vägen framåt? Om euforin inom SPD ska ses som en måttstock är svaret utan tvekan ja. Schulz har aldrig varit en del av den tyska inrikespolitikens centrum (Schulzs politiska karriär i Tyskland

begränsas till ett decennium som borgmästare i Würselen) och har därmed möjlighet att på ett trovärdigt sätt kritisera Angela Merkel och CDU utifrån sina egna perspektiv. Dessutom har han stöd både från höger- och vänsterfalangen inom SPD. Framförallt unga socialdemokrater höjde sina röster för att få Martin Schulz valt till partiledare och kanslerskandidat. Det nästan uteslutande positiva offentliga och mediala mottagandet av Schulz gett nu hopp för SPD om att äntligen kunna utmana CDU och Merkel på allvar. I en opinionsundersökning om vem som är den mest populära kandidaten till kanslersämbetet slår Schulz Merkel med 16 procentenheter. Samtidigt lyckas SPD nu att mobilisera framförallt unga och tidigare icke-väljare. Det senare en viktig pusselbit i kampen mot AfD.

Schulz har lyckats profilera sig själv som en politiker som, trots att han var EU-parlamentets president i flera år, inte har förlorat kontakten med "vanliga människor" och arbetare. Det gynnar honom att han inte tvekar prata om tyngre perioder i sitt liv eller om sina problem med alkoholism i yngre år. Han kan med rätta beskrivas som ett arbetarbarn som har kämpat sig upp till toppen av politiken. Och hans utåtriktade ärlighet att inte vara en perfekt människa skapar till synes förtroende som ofta saknas för politiker med alltför friktionsfria karriärer. Här kan Schultz lättare representera en politik som har ambitionen att mobilisera den förlorade gruppen väljare som sökt sig till Die Linke och AfD.

Samtidigt är Schulz en slags anti-tes till högerpopulisterna i AfD: Han är för ett närmare och utvecklat EU-samarbete, öppenhet mot omvärlden och en liberal flyktingpolitik i Merkels anda och en solidarisk socialpolitik på europeisk nivå. Men räcker det för SPD att vinna valet? Och vilken slags regering kan det bli?

En profil efterfrågas

Om Martin Schulz som kanslerskandidat ska lyckas vinna väljare från Die Linke och AfD måste politiken och programmet spegla en tydlig vänsterprofil. Annars riskerar även Schulz att bidra till utsuddandet av skillnaderna mellan SPD och CDU. SPD måste våga prata om ojämlikheten i Tyskland och den stora andelen "working poor" som har vuxit fram på 2000-talet trots en konstant tillväxt. Schulz måste

"Om Martin Schulz som kanslerskandidat ska lyckas vinna väljare från Die Linke och AfD måste politiken och programmet spegla en tydlig vänsterprofil."

ha en politik som svarar på behovet av högre skatter på arv och förmögenhet, som reglerar finansmarknaden mer kraftfullt, som ser skillnaden mellan öst och väst och åtgärdar den bristande jämställdheten, för att nämna några centrala aspekter. AfD lyckades mobilisera en känsla av maktlöshet och förakt mot etablissemangen genom att konstruera en politisk diskurs kring invandringen som det största hotet mot det tyska samhället. SPD måste nu ta fokus från den problemformuleringen och profilera det politiska samtalet kring ojämlikhet som Tysklands stora utmaning. Här finns det en efterfrågan inte minst bland Die Linkes och AfDs väljare.

Medan SPD låg på 20 procent i opinionsmätningarna i början av 2017, ligger partiet i skrivande stund på omkring 30-32 procent. Plötsligt har SPD och Schulz läge att styra den offentliga debatten i den egna riktningen, att sätta agendan. Schulz popularitet måste nu fyllas med ett i SPD:s mått radikalt innehåll samtidigt som partiet inte får luras in i debatter om möjliga regeringskoalitioner. I det nuvarande opinionsläget är det bara den stora koalitionen som kan samla en majoritet i Förbundsdagen. Varken en liberal-konservativ (CDU och FDP) eller en röd-röd-grön (SPD, Die Linke och Miljöpartiet) koalition skulle ha tillräckligt med mandat. Ett svenskt läge alltså. Dessutom är en koalition som består både av socialdemokrater och vänsterpartister i nuläget ganska osannolik. Det historiska bagaget av Die Linke, som har haft direkta kopplingar till DDR:s kommunistiska Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED), väger ännu tyngre i Tyskland än i något annat land i Europa.

Därtill kommer faktumet att minoritetsregeringar med stöd från till exempel Die Linke skulle vara en historisk händelse: Sådana regeringar har aldrig funnits på förbunds nivå i Tyskland och anses ostabila och farliga för demokratin. Även detta ett historiskt bagage från Weimarrepubliken. Därför är det nu läge att våga. I värsta fall kan SPD bli en starkare röst inom en stor koalition även om ingen önskar sig detta. I bästa fall lyckas SPD hitta en kompromiss med Die Linke efter valet. I vilket fall krävs det mod – en profilering som gör SPD till ett vänsteralternativ till ett liberaliserat CDU under Merkel.

SPD bör göra följande:

- Prata om klassklyftor och strukturer av ojämlikhet i Tyskland. I alla val sedan 2013 har "social rättvisa" och ojämlikhet varit den viktigaste frågan för väljarna.
- Kartlägga den växande ojämlikheten i en ekonomi som visar konstant tillväxt som tydligt gynnar en minoritet i samhället.

- Betona samarbetet med fackrörelsen och driva frågan om majoriteten av lönearbetarnas levnadsvillkor. Här är Martin Schulzs uttalanden om att förbättra arbetslöshetsförsäkringen för äldre arbetslösa är ett bra första steg.

- Våga dekonstruera nuvarande regeringens hårda sparpolitik både i Tyskland och i Europa. Det behövs investeringar i framförallt infrastruktur, utbildning och på landsbygden.

- Ta avstånd från CDU som möjlig koalitionspartner och sätta egna premisser för samarbeten med olika partier och därmed bygga vidare på det återvunna självförtroendet.

- Utmana AfD i traditionella frågor om omfördelning, statlig finans- och ekonomisk politik samt arbetsmarknadspolitik. SPD måste bli förstavalet för arbetare som känner sig svikna av den sociala och ekonomiska utvecklingen. Fokus måste ligga på klassklyftor och en ojämn fördelning av resurserna och kapitalet i samhället istället för att enbart handla om flyktinginvandringens teoretiska konsekvenser.

Det återstår att se om Martin Schulz kommer ta med några av dessa punkter i partiets valprogram. Som EU-parlamentets president har han inte tagit avstånd från Tysklands sparpolitik i eurokrisens spår. Samtidigt har Schulz redan öppnat för en reform av det kritiserade regelverket för Hartz IV och har nu ett guldläge att våga satsa och profilera SPD som arbetarepartiet. Även i SPD:s högerfalang vet man att strategin måste gå ut på att framställa SPD som ett naturligt och konkret alternativ för liberala kristdemokrater, socialdemokratiska vänsterpartister och missnöjda väljare av AfD för att kunna komma upp till en nivå runt 30 procent av rösterna igen. Det är bara att profilera sig. Nu.